

A photograph of three runners on a paved path through a wooded area. The path is flanked by dense green trees and foliage. Sunlight filters through the leaves, creating dappled light on the ground. Three runners are visible: one in the foreground wearing a grey and black shirt and red shorts, and two others slightly behind him, one in a yellow shirt and black shorts. They are all running towards the camera.

IMPACT ROUTES SPORT EN BEWEGEN

Hoofdstuk: Schooluitval

Januari 2022

Jelle Schoemaker, Tom Naberink

IMPACT ROUTES SPORT EN BEWEGEN

Hoofdstuk: Schooluitval

Dit hoofdstuk is geen zelfstandige rapportage, maar een selectie uit een literatuurstudie, ter bevordering van de leesbaarheid en het gebruiksgemak. Het is geschikt voor wie specifiek geïnteresseerd is in deze uitkomsten rondom het meten van de maatschappelijke impact van sport- en beweegprojecten op het terrein van schooluitval

Opdrachtgever: Kenniscentrum Sport & Bewegen

Foto voorkant: Pixabay

Auteurs: Jelle Schoemaker en Tom Naberink
Sports & Economics Research Centre (SERC)
HAN University of Applied Sciences (HAN)
i: www.sporteconomie

4.1 SCHOOLUITVAL: DEFINITIE

Een voortijdig schoolverlater is een jongere die: tussen de 12 en de 23 jaar oud is; niet staat ingeschreven op een school; geen startkwalificatie heeft (een diploma op minimaal mbo 2, havo- of vwo-niveau); niet uit het praktijkonderwijs of het voortgezet speciaal onderwijs komt (Ministerie van Onderwijs, 2021). Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) maakt onderscheid tussen niet-onderwijsvolgende jongeren en jongeren die het onderwijs verlaten zonder startkwalificatie. Binnen deze twee groepen maakt het CBS verder onderscheid tussen jongeren die werkloos zijn en jongeren die niet onder de beroepsbevolking vallen. Die laatste categorie heeft niet recent werk gezocht en is niet direct beschikbaar voor de arbeidsmarkt.

4.2 SCHOOLUITVAL: BELANG

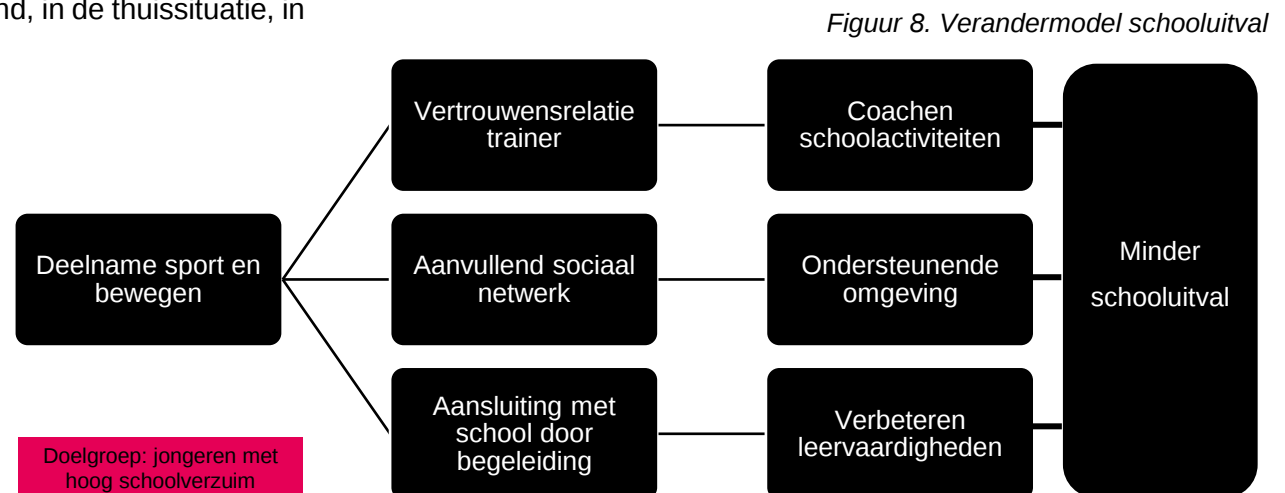
Jongeren zonder startkwalificatie hebben meer moeite om aansluiting te vinden op de arbeidsmarkt en lopen een groter risico om bij criminele activiteiten betrokken te raken (WRR, 2009). Onderzoek toont aan dat het vooral jongeren zijn zonder startkwalificatie en mbo-gediplomeerden uit de beroepsopleidende leerweg die tijdens de coronacrisis minder vaak werk hebben (ter Weel & Bussink, 2021). Wanneer de aansluiting op de arbeidsmarkt wordt gemist en deze personen een werkloosheidsuitkering of bijstand krijgen dan wordt een beroep gedaan op gemeenschapsgeld via overheden. De Rijksoverheid moedigt middelbare scholen aan met prestatiemiddelen om voortijdig schoolverlaten te voorkomen. Een middelbare school krijgt bijvoorbeeld extra geld als die minder dan een bepaald aantal schoolverlaters heeft. Gemeenten hebben een wettelijke taak om schooluitval tegen te gaan. De gemeenten begeleiden schoolverlaters terug naar school met behulp van consulenten die op bezoek gaan, bellen of een brief te sturen.

4.3 SCHOOLUITVAL: VERANDERMODEL

Jongeren gaan om verschillende redenen te vroeg van school. Vaak is het een combinatie van oorzaken die bijdraagt aan de schooluitval, zoals: een verkeerde studiekeuze; liever geld willen verdienen dan op school zitten; persoonlijke en geestelijke problemen; niet dezelfde verwachtingen over de opleiding tussen school en de leerling of student. In de praktijk is het moeilijk om jongeren terug te laten keren naar school. Daarom zijn preventieve activiteiten succesvoller dan activiteiten gericht op leerlingen die al zijn uitgevallen (NJI, 2021a). De voorkeur gaat uit naar een gezamenlijke preventieve aanpak, gericht op meerdere leefgebieden van de jeugdige. Ter voorkoming van schooluitval moet je rekening houden met bescherm- en risico factoren en beschermende factoren in het kind, in de thuissituatie, in de vriendengroep, op school en in de samenleving (NJI, 2021). Rotterdamse gegevens laten zien dat de kans op voortijdig schoolverlaten bij leerlingen met een 'verzuim-geschiedenis' twee keer zo groot is als bij jongeren zonder frequent verzuim. Jongeren die zonder diploma uit het vmbo zijn vertrokken, spijbelen in de periode voorafgaand

aan het vertrek niet alleen veel vaker dan andere leerlingen, ze geven ook andere redenen op. Terwijl de meeste leerlingen spijbelen vanwege tussenuren, doen latere voortijdig schoolverlaters dit omdat ze een hekel hebben aan school en aan leren (Hartkamp, 2005).

De meeste literatuur over schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten benadrukt de voorkeur voor een integrale aanpak. De effectiviteit van coaching is het grootst onder leerlingen met een verhoogde kans op voortijdig schoolverlaten, zoals oudere leerlingen, mannelijke leerlingen en leerlingen met een sociaaleconomische achterstand. Naast coaching is ook de sociale omgeving belangrijk.

De vriendengroep kan schoolgedrag erg beïnvloeden (de Baat et al., 2014). Voor sport- en beweegactiviteiten die gericht zijn op het voorkomen van schooluitval kunnen drie activiteiten worden herkend (zie figuur 8). Het is de vertrouwensrelatie met de trainer die, wanneer goed wordt ingericht, kan helpen om schoolactiviteiten te stimuleren. Ook een aanvullend sociaal netwerk en betere aansluiting met school door (huiswerk)begeleiding kunnen helpen om de kans op verzuim te verminderen (Collard et al., 2014).

4.4 SCHOOLUITVAL: DOELGROEP

Het verandermodel is vooral van toepassing op jongeren met een hoog schoolverzuim die daarmee grotere kans lopen om zonder diploma de school te verlaten. Het aantal jongeren dat meer dan zestien uur spijbelden in vier weken ligt de laatste jaren tussen de 50.000 en 60.000 leerlingen (NJI, 2021b). Dat is ongeveer 5% van alle leerlingen tussen de 12 en 18 jaar. In het schooljaar 2019/2020 waren er 22.785 voortijdig schoolverlaters (2%), 4.109 minder ten opzichte van het vorige studiejaar. De Rijksoverheid wil in 2024 maximaal 20.000 nieuwe voortijdig schoolverlaters hebben (Ministerie van Onderwijs, 2021). De problemen zijn het grootst in het mbo. In verhouding tot het aantal leerlingen is uitval daar verhoudingsgewijs ongeveer vier keer zo groot (WRR, 2009). In 2021 hebben 129.000 jongeren geen startkwalificatie en volgen geen onderwijs, daarvan zijn 81.000 mannen en 48.000 vrouwen. Van deze groep zijn 10.000 werkloos (8%) en 54.000 (41%) horen tot de niet-beroepsbevolking (CBS, 2021).

4.5 SCHOOLUITVAL: IMPACT

Onderzoek van van der Steeg et al. (2012) laat zien dat door één jaar coaching in het middelbaar beroepsonderwijs voortijdig schoolverlaten met meer dan 40 procent reduceert, ofwel het percentage vroegtijdig schoolverlaters daalde van 17 procent naar 10 procent. De belangrijkste winst is te behalen in het eerste jaar van de coaching (van der Steeg et al., 2012). Onderzoek in Amerika vond dat extra curriculaire activiteiten gericht op sport zorgden voor 20 tot 40% minder kans op schooluitval, ook onder jongeren met risico profielen (Crispin, 2017; Neely & Vaquera, 2017). De onderzoekers zien dat het effect verder oploopt als er veel verschillende extra curriculaire activiteiten worden ondernomen. Dit zou kunnen komen doordat een meer divers activiteitenaanbod zorgt voor een groter sociaal netwerk waarop geleund kan worden (Neely & Vaquera, 2017).

4.6 SCHOOLUITVAL: WAARDE

Er kan geconstateerd worden dat er maatschappelijke kosten samenhangen met schooluitval. Dit loopt uiteen van gezondheidszorg, uitkeringen, niet gerealiseerde productiviteit, maar ook indirecte kosten, zoals kosten voor hulpinstanties die gemobiliseerd moeten worden, en allerlei schade indien maatschappelijke achterstand ontaardt in criminele activiteit (WRR, 2009). De belangrijkste maatschappelijke opbrengst gaat over arbeidsparticipatie.

Jongeren zonder startkwalificatie hebben in 65% van de gevallen werk. Voor iemand met een startkwalificatie ligt dit op 81%. Naarmate het opleidingsniveau toeneemt, wordt ook de kans op een baan aanmerkelijk groter. Er zijn onderzoeken die laten zien dat elk jaar onderwijs ongeveer 3-7% hoger loon betekent. Maar ook het hebben van een diploma leidt tot ongeveer 3%-punt meer arbeidsparticipatie (van Elk et al., 2012). Deze arbeidsopbrengsten kunnen over een heel leven, flink oplopen. Hoewel de opbrengsten van loon en werk vooral bij de individu belanden, vinden Oosterbeek en Webbink (2007) aanwijzingen dat een schooldiploma ook de maatschappij helpt doordat een schooldiploma helpt om de beste match tussen werkgevers en werknemers te vinden. Zonder diploma

zou de arbeidsmarkt minder efficiënt zijn en de productiviteit dalen (Oosterbeek & Webbink, 2007). De waardering via de arbeidsmarkt kan worden geïdentificeerd als achterhaald wordt welke effecten verwacht kunnen worden op productie en werkgelegenheid, lonen en inkomen, vrije tijd, belastingen en premies en uitkeringen (Koopmans et al., 2016). Voor voortijdig schoolverlaters zijn twee MKBA's gemaakt die deze effecten hebben geprobeerd in te schatten. De studie van in 't Veld et al., (2006) berekende dat bij 10.000 minder schooluitvallers er ongeveer 1,3 miljard euro aan arbeid gerelateerde opbrengsten zullen zijn in de eerste vier jaar. Dat komt neer op 3.300 euro per voortijdig schoolverlater per jaar. Bij de studie van Cuelenaere et al., (2009) komt dit neer op 2.170 euro per jaar voor de rest van de levensloop (Andersson Elffers Felix, 2015).

Omdat bij preventie lastig is om het aantal voorkomen schoolverlaters vast te stellen, zouden we voor een conservatieve schatting een daling van de prevalentie binnen een groep kunnen gebruiken voor een waarde per leerling in een project. Uit de paragraaf Impact en Doelgroep bleek dat een reductie van 40% op

een prevalentie van 2% te verwachten valt bij middelbaar beroepsonderwijs. Dit betekent een waarde tussen de 17 en 27 euro per jaar per leerling in een project, voor de rest van hun levensloop.

4.7 SCHOOLUITVAL: BEPERKING

Schooluitvallers binnen het onderwijs vormen een groot probleem waarvoor maatschappelijke aandacht is. Hiervoor worden veel extra budgetten uitgetrokken die ook voor een deel gericht zijn op preventie. Een extra sport- en beweegprogramma gericht op het voorkomen van schooluitval kan daarom niet los gezien worden van andere activiteiten. Wanneer op school al extra aandacht is voor het opbouwen van een vertrouwensband, versterken van de sociale omgeving of het extra begeleiden, kan het effect van het extra sport- en beweegprogramma beperkt zijn. Daarom moet men extra voorzichtig zijn met het toerekenen van de maatschappelijke waarde aan het programma en goed in kaart brengen wat de huidige situatie is.

LITERATUUR

- Andersson Elffers Felix. (2015). *De maatschappelijke kosten en baten van Alleen jij bepaalt wie je bent*.
<https://www.optimaletesamenwerking.nl/Images/Nieuws/Definitief%20rapport%20MKBa%20AJB.PDF>
- Beale, S. J., Bending, M. W., Trueman, P., & Naidoo, B. (2012). Should we invest in environmental interventions to encourage physical activity in England? An economic appraisal. *The European Journal of Public Health*, 22(6), 869-873.
- Borys, S. en D. Perlman (1985). Gender differences in loneliness, Personality and Psychology Bulletin, 11, 63–74
- CBS. (2021). *StatLine—Arbeidsdeelname; jongeren (15 tot 27 jaar)*.
<https://jmopendata.cbs.nl/#/JM/nl/dataset/20175NED/table?ts=1637830204085>
- Chekroud, S. R., Gueorguieva, R., Zheutlin, A. B., Paulus, M., Krumholz, H. M., Krystal, J. H., & Chekroud, A. M. (2018). Association between physical exercise and mental health in 1.2 million individuals in the USA between 2011 and 2015: A cross-sectional study. *The Lancet. Psychiatry*, 5(9), 739–746.
[https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(18\)30227-X](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(18)30227-X)
- Collard, D., Boutkan, S., Grimberg, L., Lucassen, J., & Breedveld, K. (2014). *Effecten van sport en bewegen op de basisschool*. Mulier Instituut.
<https://www.kennisbanksportenbewegen.nl/?file=3678&m=1422883370&action=file.download>
- Crispin, L. M. (2017). Extracurricular Participation, “At-Risk” Status, and the High School Dropout Decision. *Education Finance and Policy*, 12(2), 166–196.
https://doi.org/10.1162/EDFP_a_00212
- Cuelenaere, B., van Zutphen, F., van der Aa, R., Willemsen, A., & Wilkens, M. (2009). *MKBA voortijdig schoolverlaten*. Ecorys. <https://docplayer.nl/6421582-Mkba-voortijdig-schoolverlaten.html>
- Dalziel K, Segal L, Elley CR. Cost utility analysis of physical activity counselling in general practice. *Aust N Z J Public Health*. 2006 Feb;30(1):57-63. doi: 10.1111/j.1467-842x.2006.tb00087.x. PMID: 16502953.
- Davies, L., Christy, E., Ramchandani, G. & Taylor, P. (2019). Social Return on Investment of Sport and Physical Activity in England. <https://sportengland-production-files.s3.eu-west-2.amazonaws.com/s3fs-public/2020-09/Social%20return%20on%20investment.pdf?VersionId=5BgVn09jwpTesBJ4BXhVfRhV4TYgm9E>
- de Baat, M., Messing, C., & Prins, D. (2014). *Wat werkt bij schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten?* Nederlands Jeugd Instituut.
https://www.nji.nl/sites/default/files/2021-05/Watwerkt_VSVenverzuim.pdf
- de Boer, W. I. J., Dekker, L. H., Koning, R. H., Navis, G. J., & Mierau, J. O. (2020). How are lifestyle factors associated with socioeconomic differences in health care costs? Evidence from full population data in the Netherlands. *Preventive Medicine*, 130, 105929. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2019.105929>

- de Klerk, M., Plaisier, I. & Wagemans, F. (2020). Welbevinden ten tijde van corona: Eerste bevindingen op basis van een bevolkingsenquête uit juli 2020. Sociaal Cultureel Planbureau
- de Klerk, M., Olsthoorn, M., Plaisier, I., Schaper, J. & Wagemans, F. (2021). Een jaar met corona: Ontwikkelingen in de maatschappelijke gevolgen van corona. Sociaal Cultureel Planbureau
- de Jong Gierveld, J., en T. van Tilburg (1999). Manual of the Loneliness Scale. Vrije Universiteit Amsterdam (PDF and online version). http://home.fsw.vu.nl/tg.van.tilburg/manual_loneliness_scale_1999.html
- de Jong Gierveld, J., en T. van Tilburg (2006). A 6-Item Scale for Overall, Emotional, and Social Loneliness. Confirmatory Tests on Survey Data. *Research on Aging*, 28 (5), 582–598
- Duijvestijn, M., van Gils, P., de Wit, A., & Wendel-Vos, W. (2020). *Lichamelijke activiteit en Zorgkosten*. RIVM.
- Ecorys. (2017). *Evaluation of good gym. Final report*. <https://www.lse.ac.uk/business/consulting/assets/documents/making-the-economic-case-for-investing-in-actions-to-prevent-and-or-tackle-loneliness-a-systematic-review.pdf>
- GGD, CBS & RIVM (2013). Gezondheidsmonitor 2012
- GGD, CBS & RIVM (2017). Gezondheidsmonitor 2016
- GGD, CBS & RIVM (2021). Gezondheidsmonitor 2020
- GBD Risk Factors Collaborators. (2016). *Global, regional, and national comparative risk assessment of 79 behavioural, environmental and occupational, and metabolic risks or clusters of risks, 1990–2015: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study*. 1659–1724.
- Gezondheidsraad. (2017). *Beweegrichtlijnen 2017*. <https://www.gezondheidsraad.nl/documenten/adviezen/2017/08/22/beweegrichtlijnen-2017>
- Gusi, N., Raimundo, A., & Leal, A. (2006). Low-frequency vibratory exercise reduces the risk of bone fracture more than walking: a randomized controlled trial. *BMC musculoskeletal disorders*, 7(1), 1-8.
- Hamdi, A, de Meere, F. & Verheijen, J. (2014). Buddy Netwerk. Berekening maatschappelijk rendement. https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2020/07/290914_Rapportage-Buddy-Netwerk-2.pdf
- Hartkamp, J. P. (2005). *Monitor voortijdig schoolverlaten Rotterdam 2005: 4e—Metingschooljaar 2003/2004*. Desan Research Solutions. Hawkley, L.C., M.E. Hughes, L.J. Waite, C.M. Masi, R.A. Thisted en J.T. Cacioppo (2008). From social structural factors to perceptions of relationship quality and loneliness: The Chicago Health, Aging, and Social Relations study. In: *The Journals of Gerontology, Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*, nr. 63, p. S375-384
- Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., & Layton, J. B. (2010). Social relationships and mortality risk: a meta-analytic review. *PLoS medicine*, 7(7), e1000316

- Holt-Lunstad J., Smith, T.B., Baker, M., Harris, T., Stephenson, D. (2015) Loneliness and social isolation as risk factors for mortality: a meta-analytic review. *Perspect Psychol Sci* 10(2):227–237
- in 't Panhuis-Plasmans, M., Luijben, G., & Hoogenveen, R. (2012). *Zorgkosten van ongezond gedrag*. RIVM.
https://www.volksgezondheidenzorg.info/sites/default/files/o16557_kvz-2012-2-zorgkosten-van-ongezond-gedrag.pdf
- in 't Veld, R., Korving, W., Hamdan, Y., & van der Steen, M. (2006). *Eindrapport "Kosten en Baten van Voortijdig Schoolverlaten"*. BVE Expertiecentrum.
<https://www.bvekennis.nl/wp-content/uploads/documents/06-0816-Kosten-baten.pdf>
- Jansen, J., Schuit, A. J., & van der Lucht, F. (2011). *Tijd voor gezond gedrag Bevordering van gezond gedrag bij specifieke groepen*. RIVM.
<https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/270555004.pdf>
- Klijs, B., Nusselder, W. J., & Mackenbach, J. P. (2009). Compressie van morbiditeit: Een veelbelovende benadering om de maatschappelijke consequenties van vergrijzing te verlichten? *TVGG*.
<https://tvgg.nl/artikelen/compressie-van-morbiditeit-een-veelbelovende-benadering-om-de-maatschappelijke-consequenties-van-vergrijzing-te-verlichten/>
- Kooiker, S. (2011). *Nederlanders aan het woord over gezondheid en gezond leven: Achtergrondrapport bij de Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2010*. Van gezond naar beter | RIVM. RIVM. <https://www.rivm.nl/publicaties/nederlanders-aan-woord-over-gezondheid-en-gezond-leven-achtergrondrapport-bij>
- Kooiker, S., & Hoeymans, N. (2014). *Burgers en gezondheid: Themarapport Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2014*. RIVM.
<https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/010003005.pdf>
- Koopmans, C., Heyma, A., Hof, B., Imandt, M., Kok, L., & Pomp, M. (2016). *Werkwijzer voor kosten-batenanalyse in het sociaal domein*. SEO.
<https://www.mkba-informatie.nl/mkba-voor-gevorderden/richtlijnen/werkwijzer-voor-kosten-batenanalyses-het-sociale-domein/>
- Kung, C. S., Kunz, J. S., & Shields, M. A. (2021). Economic Aspects of Loneliness in Australia. *Australian Economic Review*, 54(1), 147-163
- Larg, A., & Moss, J. R. (2011). Cost-of-illness studies. *Pharmacoeconomics*, 29(8), 653-671
- Masi, C. M., Hawkey, L. C., Chen, H. Y., & Cacioppo, J. T. (2010). *A Meta-Analysis of Interventions to Reduce Loneliness*.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1088868310377394>
- McAuley, E., Blissmer, B., Marquez, D. X., Jerome, G. J., Kramer, A. F., & Katula, J. (2000). Social Relations, Physical Activity, and Well-Being in Older Adults. *Preventive Medicine*, 31(5), 608–617. <https://doi.org/10.1006/pmed.2000.0740>
- Meisters, R., Westra, D., Putrik, P., Bosma, H., Ruwaard, D., & Jansen, M. (2021). Does Loneliness Have a Cost? A Population-Wide Study of the Association Between Loneliness and Healthcare Expenditure. *International Journal of Public Health*, 0. <https://doi.org/10.3389/ijph.2021.581286>

- Mihalopoulos, C., Le, L. K. D., Chatterton, M. L., Bucholc, J., Holt-Lunstad, J., Lim, M. H., & Engel, L. (2020). The economic costs of loneliness: a review of cost-of-illness and economic evaluation studies. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 55(7), 823-836
- Ministerie van Onderwijs, C. en W. (2021). *Aanpak voortijdig schoolverlaten (vsv)—Voortijdig schoolverlaten (vsv)—Rijksoverheid.nl* [Onderwerp]. Ministerie van Algemene Zaken. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/vsv/aanpak-voortijdig-schoolverlaten-vsv>
- Nationaal Sportakkoord. (2018). *Nationaal Sportakkoord (publieksversie)*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/06/29/sportakkoord>
- Neely, S. R., & Vaquera, E. (2017). Making It Count: Breadth and Intensity of Extracurricular Engagement and High School Dropout. *Sociological Perspectives*, 60(6), 1039–1062.
- NJI. (2021a). *Aanpak en preventie van voortijdig schoolverlaten en verzuim | Nederlands Jeugdinstituut*. <https://www.nji.nl/voortijdig-schoolverlaten-en-verzuim/aanpak-en-preventie>
- NJI. (2021b). *Cijfers over schoolverzuim | Nederlands Jeugdinstituut*. <https://www.nji.nl/cijfers/schoolverzuim>
- Movisie (2021). *Eenzaamheid onder jongeren Verkenning van de stand van zaken in literatuur, beleid en praktijk*. <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2021-05/Eenzaamheid%20onder%20jongeren.pdf>
- Onrust, S., Smit, F., Willemse, G., Bout, J. van den, & Cuijpers, P. (2008). Cost-utility of a visiting service for older widowed individuals: Randomised trial. *BMC Health Services Research*, 8(1), 128. <https://doi.org/10.1186/1472-6963-8-128>
- Oosterbeek, H., & Webbink, D. (2007). Wage effects of an extra year of basic vocational education. *Economics of Education Review*, 26(4), 408–419. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2006.07.013>
- Over, E. A., Wendel-Vos, G. W., van den Berg, M., Hamberg-van Reenen, H. H., Tariq, L., Hoogenveen, R. T., & van Baal, P. H. (2012). Cost-effectiveness of counseling and pedometer use to increase physical activity in the Netherlands: a modeling study. *Cost Effectiveness and Resource Allocation*, 10(1), 1-7
- PAGAC. (2018). *Physical Activity Guidelines Advisory Committee* (p. 7). <https://health.gov/our-work/nutrition-physical-activity/physical-activity-guidelines/current-guidelines/scientific-report>
- Pedersen, B., & Saltin, B. (2015). *Exercise as medicine—evidence for prescribing exercise as therapy in 26 different chronic diseases*. 25, 1–72.
- Pels, F., & Kleinert, J. (2016). Loneliness and physical activity: A systematic review. *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 9, 1–30. <https://doi.org/10.1080/1750984X.2016.1177849>
- Peters, N., Gerretsen, B., & Geijssen, T. (2021). *De sociaaleconomische waarde van sporten en bewegen* (p. 32). Ecorys. <https://www.kennisbanksportenbewegen.nl/?file=10390&m=1624516264&action=file.download>

- Pitkala, K. H., Routasalo, P., Kautiainen, H., & Tilvis, R. S. (2009). Effects of Psychosocial Group Rehabilitation on Health, Use of Health Care Services, and Mortality of Older Persons Suffering From Loneliness: A Randomized, Controlled Trial. *The Journals of Gerontology: Series A*, 64A(7), 792–800.
<https://doi.org/10.1093/gerona/glp011>
- Reiner, M., Niermann, C., & Woll, A. (2013). *Long-term health benefits of physical activity – a systematic review of longitudinal studies*. 13.
<https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2458-13-813>
- RIVM. (2019). *Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2018: Een gezond vooruitzicht*. RIVM. <https://www.vtv2018.nl/synthese-vtv-2018-een-gezond-vooruitzicht>
- RIVM. (2020). *Cijfers en feiten sport en bewegen | Loketgezondleven.nl*.
<https://www.loketgezondleven.nl/gezondheidsthema/sport-en-bewegen/cijfers-en-feiten-sport-en-bewegen>
- SCP. (2017). *Sport Toekomstverkenning—Publicatie*. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
<https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2017/12/12/sport-toekomstverkenning>
- Shvedko, A., Whittaker, A. C., Thompson, J. L., & Greig, C. A. (2018). Physical activity interventions for treatment of social isolation, loneliness or low social support in older adults: A systematic review and meta-analysis of randomised controlled trials. *Psychology of Sport and Exercise*, 34, 128-137
- Slobbe, L. C. J., Kommer, G. J., Smit, J. M., Groen, J., Meeding, W. J., & Polder, J. J. (2006). Kosten van ziekten in Nederland 2003. Zorg voor euro's-1. RIVM rapport 270751010, Zorg voor euro's-1
- Sociaal-Economische Raad. (2020). *Zorg voor de toekomst—Over de toekomstbestendigheid van de zorg*. 240.
- Sun, K., Song, J., Manheim, L. M., Chang, R. W., Kwok, K. C., Semanik, P. A., ... & Dunlop, D. D. (2014, December). Relationship of meeting physical activity guidelines with quality-adjusted life-years. In *Seminars in arthritis and rheumatism* (Vol. 44, No. 3, pp. 264-270). WB Saunders
- Ter Weel, B. & Bussink, H. (2021). De impact van de coronapandemie op de overgang onderwijs-arbeidsmarkt. <https://www.seo.nl/publicaties/de-impact-van-de-coronapandemie-op-de-overgang-onderwijs-arbeidsmarkt/>
- TNS Nipo, 2013, Eenzaamheid en vrijwilligerswerk, Rapport Coalitie Erbij
- UN. (z.d.). Goal 3: Good Health and Well-being. The Global Goals. Geraadpleegd 16 november 2021, van <https://www.globalgoals.org/3-good-health-and-well-being>
- van Beuningen, J., Coumans, M., & Moonen, L. (2018). Het meten van eenzaamheid. Centraal Bureau voor de Statistiek
- van Campen, C., Vonk, F. & Tilburg, van T. (2018). Kwetsbaar en eenzaam? Risico's en bescherming in de ouder wordende bevolking. Sociaal Cultureel Planbureau.

- van Geel, S. & de Wit, M. (2017). MKBA light wijkmaaltijden. <https://docplayer.nl/123823796-Mkba-light-wijkmaaltijden.html>
- van der Horst, A., van Erp, F., & de Jong, J. (2011). *Trends in gezondheid en zorg*. CPB. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/cpb-policy-brief-2011-11-trends-gezondheid-en-zorg.pdf>
- van der Steeg, M., van Elk, R., & Webbink, D. (2012). *Zorgt intensieve coaching voor minder voortijdig schoolverlaten? Empirisch bewijs van een gerandomiseerd experiment. (Vertaling van de Engelstalige originele versie).*
- van Dijk, C., & Dik, J. (2018). *ZorgCijfers Monitor: De uiteindelijke kosten van het zorgstelsel voor de individuele burger*. Zorginstituut nederland. <https://www.zorginstituutnederland.nl/financiering/publicaties/rapport/2018/07/12/zorgcijfers-monitor---de-uiteindelijke-kosten-van-het-zorgstelsel-voor-de-individuele-burger>
- van Elk, R., Lanser, D., & Gerretsen, S. (2012). *Relatie Opleidingsniveau en Arbeidsaanbod*. CPB. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/cpb-achtergronddocument-29mei2012-relatie-opleidingsniveau-en-arbeidsaanbod.pdf>
- Vonk, R. A. A., Hilderink, H. B. M., Plasmans, M. H. D., Kommer, G. J., & Polder, J. J. (2020). *Toekomstverkenning zorguitgaven 2015-2060*. <https://doi.org/10.21945/RIVM-2020-0059>
- Wong, A., Kommer, G., & Polder, J. J. (2008). *Levensloop en zorgkosten: Solidariteit en de zorgkosten van vergrijzing*. RIVM. <https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/270082001.pdf>
- WRR. (2009). *Vertrouwen in de school: Over de uitval van 'overbelaste' jongeren*.
- Amsterdam University Press. Yang, K. and Victor, C. 2011, 'Age and loneliness in 25 European nations', *Ageing & Society*, vol. 31, pp. 1368–88. <https://doi.org/10.1017/S0144686X1000139X>
- Zantinge, E. M., van der Wilk, E. A., van Wieren, S., & Schoemaker, C. G. (2011). *Gezond ouder worden in Nederland*. RIVM.

